

Verslag workshop Een veerkrachtige Vogelbuurt in een toekomstig klimaat

Arjan Wardekker¹, Marjolein Pijnappels², Sandy Hofland³, Mandy van den Ende¹, Janette Bessembinder⁴, Benedikt Marschütz¹, Hens Runhaar¹, Heleen Mees¹, Dries Hegger¹

¹ Copernicus Institute of Sustainable Development, Universiteit Utrecht

² Studio Lakmoes

³ Climate Adaptation Services (CAS)

⁴ Koninklijk Nederlands Meteorologisch Instituut (KNMI)

Universiteit Utrecht, Utrecht

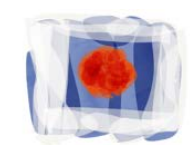
Oktober 2019



LAKMOES



Koninklijk Nederlands
Meteorologisch Instituut
Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat



Co-development of place-based
Climate
Services for action

Contact:

Arjan Wardekker, Copernicus Instituut, Universiteit Utrecht, Postbus 80115, 3508 TC Utrecht

J.A.Wardekker@uu.nl

Inhoud

Samenvatting.....	3
1. Inleiding	4
2. Opzet van de workshop.....	5
2.1. Achtergrond.....	5
2.2. Agenda.....	6
2.3. Deelnemers	6
2.4. Verhaallijnen ('narratives') over klimaat, weer en water in de Vogelbuurt	7
2.5 Nieuwe tools.....	8
3. Resultaten.....	10
3.1. Groep 'Hechte eilandgemeenschap'	10
3.2. Groep 'Innovatieve verbindingen'	15
4. Evaluatie	20
Referenties	21
Bijlagen	22
A. Verhaallijnen ('narratives').....	22
B. Kritieke momenten: hoe & wanneer zouden de plannen anders kunnen uitpakken?	25
C. Evaluatieformulier.....	26
D. Toekomstvisies.....	28

Samenvatting

Samen met beleidsmakers, bewoners en onderzoekers is nagedacht over toekomstvisies en plannen voor de Vogelbuurt in Dordrecht, in de context van een 'veerkrachtige Vogelbuurt in een toekomstig klimaat'. Twee visies en tijdslijnen werden ontwikkeld: 'Hechte eilandgemeenschap' en 'Innovatieve verbindingen'. Ook werd nagedacht over 'kritieke momenten', waarop de plannen de mist in zouden kunnen gaan of juist beter kunnen uitpakken, en over informatiebehoeften.

Uit de discussie over 'Hechte eilandgemeenschap' in de toekomst komt idealiter een vorm van wijkenergie, wijkgroen en wijksamenwerking naar voren. Dordtenaren houden namelijk graag zaken zelf in de hand. Veel maatregelen vereisen op korte termijn inzet van de gemeente (o.a. samenstelling buurt behouden, vergroenen, opknopwerkzaamheden, voorlichting geven) die vervolgens kan afzwakken door gemeentelijke potjes te ontschotten, taken te decentraliseren en meer zelfstandigheid aan de buurt te geven. De kritieke momenten in de verhaallijnen kunnen voor bepaalde crises zorgen die bewerkstelligen dat de buurt hechter wordt.

Uit de discussie over 'Innovatieve verbindingen' komt naar voren dat er op veel terreinen integrale plannen voor de stad en de wijk gemaakt kunnen worden, maar dat die sterk afhangen van ontwikkelingen in EU en Nederlandse wetgeving. Voorbereid zijn op verrassingen en kapitaliseren op 'kleine rampen' (verstoringen, incidenten, etc.) is belangrijk omdat dit de soms stroperige ontwikkelingen in een versnelling kan brengen. Verder is het bevorderen van samenwerking in de wijk en tussen wijk en Gemeente belangrijk. Data en (slimme) technologie kunnen gebruikt worden om meer inzicht te geven in wat er speelt in de wijk, koppelingen tussen problemen/oplossingen te laten zien en sneller te reageren. Dit is wel afhankelijk van het debat over technologie en privacy.

De workshop leverde tal van ideeën op en de uitwisseling tussen beleid, wijk en wetenschap werd gewaardeerd. Het werken met soms abstracte zaken als visies, scenario's, kritieke momenten en innovatieve verbindingen in de groepen ging prima. Wel vonden deelnemers het nuttig om een dergelijke sessie in 'flitsvorm' (bijv. 1 uur) te herhalen met een grotere groep bewoners.

1. Inleiding

Dordrecht is als eiland gevoelig voor weer, water en klimaat. Ook in de Vogelbuurt is dit het geval, al is het niet de enige uitdaging in de wijk. De Gemeente Dordrecht heeft als ambitie dat ons eiland water- en klimaatbestendig is in 2040. Dit wil de Gemeente samen met de Dordtenaren realiseren. Wat dit betekent en wat ervoor nodig is, is nog een open vraag. Aanpassingen in de wijk hangen ook af van de bredere wensen en zorgen; wat willen mensen met de wijk? Daar kunnen mensen verschillende ideeën over hebben en er zijn verschillende 'routes' om er te komen.

Hierover organiseerden we een workshop op donderdag 3 oktober, van 10.00 uur tot 17.00 uur in het SpuiLAB210 aan de Spuiboulevard 210. In deze workshop hebben we bewoners, beleidsmakers en onderzoekers bij elkaar gebracht om ideeën uit te wisselen en te brainstormen over mogelijke routes naar een veerkrachtige wijk. Wat voor opties zijn er en wat zou ervoor nodig zijn om ze te bereiken? De workshop vond plaats in de context van het project 'CoCliServ'. Dit is een samenwerking tussen de Universiteit Utrecht, Gemeente Dordrecht, Studio Lakmoes, CAS en het KNMI. We hebben nagedacht over hoe we plaatselijk plannen voor het toekomstige klimaat kunnen maken. We verzamelden verhalen en we ontwikkelden klimaatdiensten die aansluiten bij plaatselijke activiteiten.

Het afgelopen jaar hebben we in de Vogelbuurt en in Dordrecht verhalen verzameld van mensen over hoe ze met weer, water en klimaat te maken hebben gehad (Marschütz, 2018). In de workshop hebben we de resultaten laten zien en gebruikten we deze verhalen als basis om verder te praten.

Daarnaast wisselden we ideeën uit hoe we de Vogelbuurt water- en klimaatbestendig kunnen maken. Ook keken we wat er al in de wijk gebeurt en wat er op de agenda staat, zoals groot onderhoud in de buurt. En we brainstormden over nieuwe scenario's. Wat is er nodig om deze ideeën mogelijk te maken in de Vogelbuurt? Wat zou er in die plannen kunnen misgaan? En wat voor informatie hebben we nodig om onze ideeën mogelijk te maken?

2. Opzet van de workshop

2.1. Achtergrond

Nederlandse steden krijgen meer en meer te maken met de gevolgen van klimaatverandering op weer en water (Ligtvoet et al., 2012). Om ons goed aan te passen aan deze veranderingen, is het belangrijk dat overheden en burgers goed samenwerken. Aanpassing heeft gevolgen voor het leven in de stad en moet daarom goed aansluiten bij de lokale uitdagingen, wensen en doelen. Hiervoor is informatie nodig. Veel van deze informatie wordt nu geleverd vanuit de aanbodkant (“Wat is er beschikbaar en hoe kunnen we dit inzetten?”). Dit sluit lang niet altijd aan bij de lokale behoeften.

In CoCliServ willen we daarom het proces omdraaien: eerst kijken naar de lokale situatie, doelen en behoeften en dan nadenken over welke ‘climate services’ hiervoor nuttig zijn (“Wat willen we? En wat hebben we nodig om dat te bereiken?”). Dit maakt kennis praktisch nuttiger en kan bijvoorbeeld ook leerzaam zijn voor ontwikkelaars en gebruikers, de wetenschap verbeteren en de rol van lokale kennis versterken (Bremer et al., 2019). Climate services kunnen klimaatinformatie zijn, maar ook bredere tools en diensten. We ontwikkelen een nieuwe methode om lokale actoren te helpen hierover na te denken, zodat klimaatadaptatie beter kan aansluiten bij de lokale context.

CoCliServ (CoCliServ, 2019) is een Europees project gefinancierd via JPI Climate / ERA4CS (Europese Commissie) en de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO). Daarnaast wordt deze workshop deels mogelijk gemaakt door het onderzoeksprogramma ‘Water, Climate & Future Deltas’ van Universiteit Utrecht.

Onderzoekopzet in drie stappen

1. We verzamelen lokale ‘verhalen van verandering’: Wat zijn de ervaringen van mensen en organisaties met weer en water in de stad? Welke ontwikkelingen zien ze? Wat zijn de zorgen, ambities en doelen van mensen?
2. We ontwerpen lokale ontwikkelingsscenario’s: welke toekomstbeelden (visies) zien we voor de stad en specifieke wijken? Hoe kunnen we die bereiken? En welke ‘beren op de weg’ zouden we kunnen tegenkomen?
3. We ontwerpen ‘klimaatdiensten’ vanuit de lokale context: welke kennis, tools en diensten hebben we nodig om onze toekomstvisies te bereiken en mogelijke ‘beren op de weg’ op tijd te signaleren en ontwijken? Zijn die diensten er al? Kunnen we ze met elkaar ontwikkelen?



Casus Dordrecht-Vogelbuurt



Dordrecht heeft een lange geschiedenis met weer en water: klimaatgevoelig stedelijk gebied, omringd door rivieren en dichtbij de zee. In verschillende wijken wordt al actief gewerkt aan klimaatadaptatie en in andere moet dat nog gebeuren. In Dordrecht werken we concreet aan de casus Vogelbuurt. Hierin gaan we in gesprek met organisaties en bewoners via interviews en workshops.

Rol van deze workshop

In 2018 hebben we ‘stap 1’ gezet: het ophalen van verhalen van bewoners en beleidsmakers. De resultaten van casus Dordrecht-Vogelbuurt zijn te vinden in Marschütz (2018) en korte analyses in Marschütz & Wardekker (2018) en Wardekker & Marschütz (2018). De volledige internationale rapporten zijn ook gepubliceerd (Krauß et al., 2018a,b, 2019). Inmiddels is het project bij ‘stap 2’

(Wardekker et al., 2018, 2019): het ontwikkelen van toekomstvisies en scenario's. Deze workshop levert de Nederlandse bijdrage hiervoor. In 2020 volgt dan een workshop over 'klimaatdiensten'.

2.2. Agenda

Inleiding

10:00-10:30. Inloop met koffie en iets lekkers (HELE GOEP).

10:30-11:10. Korte inleidende presentaties (HELE GROEP):

- Voorstelrondje
- Doel en opzet van de workshop (Arjan, UU)
- Klimaat & weer, met name regio Dordrecht (Janette, KNMI)
- Adaptatie en Dordrecht en de Vogelbuurt (Rik, Gemeente Dordrecht)
- Narratives en de drie visies (Benedikt & Arjan, UU)

11:10-11:15. Wat hoop je vandaag mee te nemen? (INDIVIDUEEL).

11:15-11:20. Opdelen in deelgroepen.

Toekomstvisies & maatregelen

11:20-11:30. Wat betekent weer/water/klimaat voor de Vogelbuurt en de 'visies' (SUBGROEPEN)?

11:30-12:45. Toekomstvisies & maatregelen voor Veerkrachtige Vogelbuurt (SUBGROEPEN).

12:45-13:15. Lunch.

Scenario's & kritieke momenten

13:15-13:30. Presentatie van de visies. (HELE GROEP)

13:30-15:30. Tijdslijn en kritieke momenten (SUBGROEPEN).

15:30-16:00. Presentatie van de tijdslijnen en kritieke momenten, met ruimte voor discussie en vragen vanuit de zaal (HELE GROEP)

Afsluiting

16:00-16:30. Discussie (HELE GROEP):

- Wat vonden de deelnemers van de workshopmethode? Goede punten & verbeterpunten? Hoe zijn de uitkomsten te gebruiken?
- Wat hebben we nodig om de visies te bereiken en op tijd in te spelen op de kritieke momenten? Met name informatie (cf. climate services?).

16:30- uiterlijk 18:00. Dank en borrel.

2.3. Deelnemers

De workshop vond plaats op donderdag 3 oktober, van 10.00 uur tot 17.00 uur in het SpuiLAB210 aan de Spuiboulevard 210. Dagvoorzitter was Arjan Wardekker (Universiteit Utrecht). Er deden twaalf deelnemers mee: vier mensen uit de wijk (Vogelnest en bewoners), vier beleidsmakers (Gemeente Dordrecht) en vier onderzoekers (Universiteit Utrecht, KNMI, CAS).

2.4. Verhaallijnen ('narratives') over klimaat, weer en water in de Vogelbuurt

In de workshop werkten we aan toekomstvisies voor Dordrecht-Vogelbuurt. Met de narrative-interviews hebben we veel gesprekken gevoerd en visies en ideeën verzameld. De resultaten van de interviews hebben we gebruikt om een eerste ruwe schets (verhaallijn) te geven voor de toekomstvisies. De deelnemers konden deze vervolgens zelf verder invullen en aangeven wat het concreet zou kunnen betekenen voor de toekomst van de wijk. We werkten vanuit een centraal thema, wat in de interviews bij zowel beleidsmakers als bewoners sterk naar voren kwam: het idee van Dordrecht als (veerkrachtig) eiland. De centrale vraag voor de workshop was daarom: **'Veerkrachtig eiland: hoe ziet de Vogelbuurt en het leven daar in de toekomst er idealiter uit?'**.

In subgroepen keken we vervolgens naar deelaspecten daarvan. Uit de resultaten van de interviews zijn drie overkoepelende verhaallijnen gedestilleerd, die alle drie samenhangen met het thema 'Dordrecht als veerkrachtig eiland':

- Hechte eilandgemeenschap
- Innovatieve verbindingen
- Waterveilig en waterwijs

In de workshop hebben gewerkt aan de twee meest diverse thema's: 'Hechte eilandgemeenschap' en 'Innovatieve verbindingen'. De flyers die bij de workshop gebruikt werden, staan in *Bijlage A*.

In de uitwerking van deze drie thema's hebben we ook nadrukkelijk de verschillen tussen de verhalen van beleidsmakers en bewoners meegenomen, zoals de in de interviews naar voren kwamen (Marschütz, 2018; Marschütz & Wardekker, 2018). Beleidsmakers spraken vaak vanuit een lange-termijn, strategisch perspectief, maar ook gefocust (bijv. water, ruimtelijke adaptatie). Blik vanuit de kwetsbaarheid van Dordrecht en strategisch-ruimtelijke adaptatie. Bewoners verhaalden vooral pragmatisch, 'wat kunnen we nu oppakken', breed/holistisch, maar minder gericht op strategie en lange termijn. Blik vanuit ervaringen en concrete acties.

Elk van de subgroepen kreeg voor de ochtendsessie een flyer over hun verhaallijn (*Bijlage A*), een groot muurwerkblad (een 'typische straat' n.a.v. de verhaallijn, ontworpen door Studio Lakmoes) en diverse werkbladen en materialen om hierop te knippen, plakken, tekenen en schrijven. Foto's uit de Vogelbuurt en omgeving waren opgehangen in de zaal, als referentie en inspiratie.

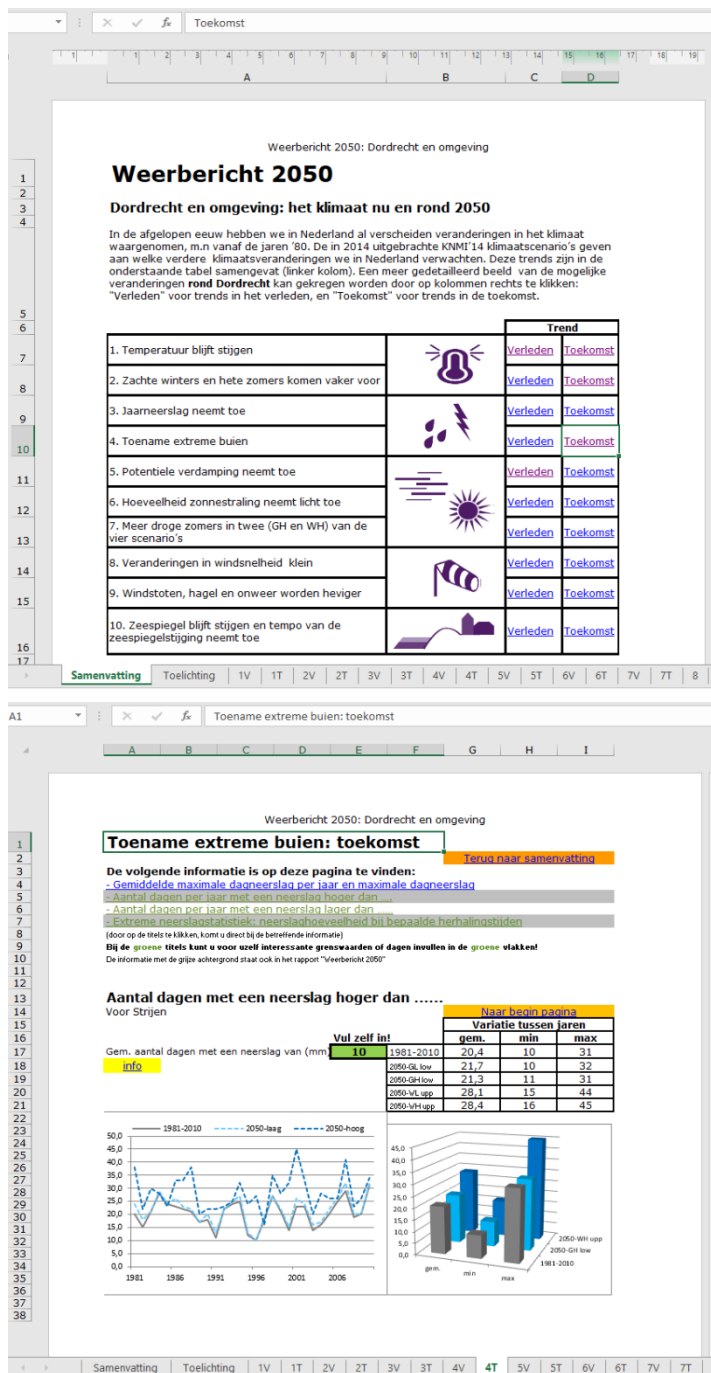
Voor de middagsessie kregen de groepen ook een groot muurwerkblad met een tijdslijn en een flyer over 'kritieke momenten' (*Bijlage B*).



2.5 Nieuwe tools

KNMI en CAS hebben voor de workshop elk een nieuwe tool ontwikkeld. De deelnemers konden deze tijdens de workshop gebruiken. In elke subgroep is kort gereflecteerd op de rol van klimaatverandering in de wijk, o.a. met behulp van deze tools.

KNMI presenteerde een Excel-tool 'Weerbericht 2050 – Dordrecht en omgeving: Het klimaat nu en rond 2050'. Hiermee kun je allerlei klimaatgegevens opzoeken over verleden, nu en in de toekomst. De tool is gebaseerd op gegevens van klimaatstations uit de omgeving van Dordrecht en de KNMI klimaatscenario's (KNMI, 2014, 2019a,b). Gebruikers kunnen zelf bepalen wat er uit de gegevens wordt opgezocht. Bijvoorbeeld: "Aantal dagen met een temperatuur hoger dan XX graden" of "Aantal dagen met een neerslag hoger dan XX millimeter" (waarbij XX zelf in te stellen is).



Figuur 1. Voorbeelden uit de KNMI-tool.

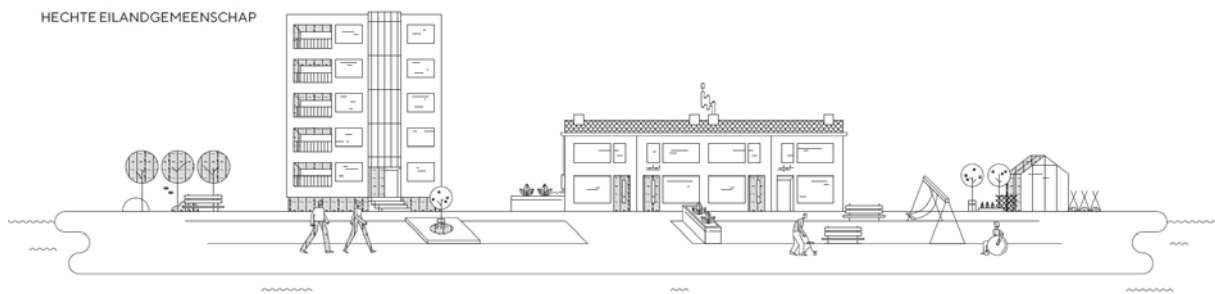
CAS (Climate Adaptation Services) presenteerde een 'vogelvlucht' tool van de Vogelbuurt. Naast een satellietkaart, kon je hierop overzichten projecteren van de hoogteverschillen in de buurt, wateroverlast, hitte, bodemdaling en paalrot (van houten funderingspalen). De tool is gemaakt op basis van de Klimateffectatlas (Klimateffectatlas, 2019).



Figuur 2. Voorbeelden uit de CAS-tool.

3. Resultaten

3.1. Groep 'Hechte eilandgemeenschap'



Onderdeel 1: Toekomstvisie vormen

Om te beginnen wordt een beeld geschetst van de huidige situatie in de Vogelbuurt: wie zijn de bewoners en wat zijn problemen die spelen in de buurt?

De huidige bewoners van de Vogelbuurt zijn een mix van arbeidsmigranten en 'oorspronkelijke' bewoners. Er zijn voornamelijk sociale huurwoningen, maar wordt nu meer gemixt met nieuwbouwwoningen. Die zijn volgens een bewoner niet altijd betaalbaar. Beleidsmaker voegt toe dat sociale huurwoningen alleen ook niet aantrekkelijk zijn. Bewoner hoopt dat de samenstelling van de buurt niet verandert en wil vooral niet dat er geschoven wordt met mensen. Antikraakwoningen worden als problematisch gezien: mensen wonen er tijdelijk en hebben dus minder binding met de buurt.

Bewoner geeft aan dat de straat verloedert door afval op straat en dat de gemeente meer moet investeren in de kwaliteit van de buurt. Dit zijn fysieke, tastbare maatregelen als gesprekken voeren met bewoners en schoonmaken – vooral ook om meer support en vertrouwen te krijgen. Dat vertrouwen in de gemeente ontbreekt nu binnen de buurt. Mensen willen gewoon dat de straat wordt aangeveegd en wanneer ambtenaren iets beloven, zij er dan ook voor zorgen dat het dan snel gebeurt en niet pas maanden later. Ook het planten van bomen wordt nu gezien als een langdradig, moeizaam proces, waar vergunningen voor nodig zijn.

Bewoner ziet in de toekomst dan ook graag **meer groen en bomen** in de buurt om hittestress te reduceren, maar vooral ook om een **sterkere gemeenschapszin** te ontwikkelen. **Gezamenlijk groen onderhouden** door de buurt zelf werkt nu niet, maar is wel gewenst in de toekomst. Tegelijkertijd moet rekening gehouden worden met **voldoende parkeergelegenheid**: buurtbewoners hebben vaak twee auto's, dus parkeerplekken zijn belangrijk voor bewoners.

Bewoner en beleidsmaker bekijken groenkaarten van de buurt die CAS heeft klaargezet. CAS kaarten worden gebruikt om specifieke plekken in de buurt aan te wijzen. Participanten geven aan dat zo'n fly-over van CAS de meer abstracte denkbeeldige straat (van Studio Lakmoes) goed linkt aan de werkelijke situatie.

Onderzoeker stuurt het gesprek een beetje meer richting kwetsbaarheden in de buurt. In hoeverre helpt men kwetsbare groepen in de toekomst – bijvoorbeeld in het geval van een overstroming?

Bewoner geeft aan dat grenzen van de participatie nu al zijn bereikt. Mensen werken doordeweeks, verzorgen hun moeder en hebben nu zelf een burn-out. Kwetsbare burens worden al regelmatig bezocht door buurtgenoten. Bewoner zegt ook dat er nu niet zoveel oude mensen in de buurt wonen, maar verwacht wel dat mensen er nog lang blijven wonen vanwege de relatief lage huur.



Participanten werken aan het visualiseren van hun gewenste toekomstvisie.

Onderdeel 2: Maatregelen benoemen en ordenen

Bewoner merkt dat mensen naast hun werk geen zin meer hebben om veel tijd te steken in gemeenschapsactiviteiten. Een **kortere werkweek** zou ervoor kunnen zorgen dat men tijd kan stoppen in de buurt. Er zijn ook mensen die niet werken, maar voor hen geldt dat dit soort buurtactiviteiten te weinig voldoening geeft: vrijwilligerswerk en mantelzorg wordt volgens bewoner als inferieur aangezien ten opzichte van betaald werk.

Het **'ontschotten' van potjes** wordt genoemd als maatregel om te kijken waar geld vandaan gehaald kan worden om te gebruiken voor integrale doelen, zoals een **buurtconciërge**. Die wordt beschreven als een 'professionele bewoner', middelpunt van de buurt, die taken oppakt en zorgt dat bewoners er meer betrokken worden bij de buurt. Dit zijn vooral taken die anders niemand anders zou doen, zoals het recht leggen van tegels, bomen planten, mensen aanspreken op fout gedrag. Dat zou wel in samenwerking met bedrijven zou moeten gebeuren (zoals een afvalcentrale). Kleine gereedschappen kunnen gedeeld worden met de aangrenzende sportvelden. Zo'n buurtprofessional is veel goedkoper dan wijkagenten e.d.. Woonbron (wooncorporatie) doet dit al: zij laten schoonmaakwerk van portieken over aan betaalde buurtbewoners. Beleidsmaker geeft aan dat er vanuit de overheid ook steeds meer ruimte en besef komt dat dit mogelijk is. Wel is eerst is een mate van vertrouwen nodig.

Er zijn meerdere ideeën voor het vergroenen van de Vogelbuurt. Het wordt al snel duidelijk dat dit stapsgewijs moet gebeuren om steun van de bewoners te behouden. Bewoner benadrukt het bereik van een **bewustwordingscampagne**: posters van een 'straat in de Vogelbuurt met bomen' en een 'straat zonder bomen' en met bijbehorende temperaturen. Dit wordt gezien als een effectieve, simpele manier om mensen bewust te maken van het belang van groen en ook gemakkelijk voor de gemeente om mensen in de buurt te bereiken. Verder moet de gemeente zelf het goede voorbeeld geven door publieke tuinen eerst te vergroenen en schoon te houden. Een concrete maatregel zou zijn om het **centrale plein en school aantrekkelijker te maken** (o.a. door meer groen). Het plein wordt dan een voorbeeld voor de wijk en een gezellig centraal punt waar mensen samenkomen.

Een volgende stap is voor de gemeente het **beschikbaar stellen van groen** voor de bewoners: letterlijk bij mensen op de stoep staan met 200 perenboompjes om direct neer te zetten in hun tuin is de beste manier om mensen te bereiken. Opnieuw wordt het belang van 'tastbaarheid' benadrukt door bewoner. Dit kan ook middels een informatieavond waar de gemeente geld beschikbaar stelt voor het planten van bomen en aan bewoners vraagt waar zij dat precies willen. Gezamenlijk groen (o.a. moestuinen) werkt op dit moment niet, maar zulke maatregelen kunnen wel een opstapje zijn.

Bewoner zegt dat momenteel mensen enorme achtertuinen en kleine voortuinen hebben. Het verdraaien van de afmeting van de voortuin en de achtertuin, zodat mensen met z'n allen voor deur

Verder noemt beleidsmaker nog de kans dat in de toekomst **digitalisering** en **robotisering (nieuwe transportmiddelen, 3D printers)** kan leiden tot realistische alternatieven voor de auto. Dit zou de centrale ondergrondse parkeergarage een slechte investering maken.

Ook een **internetcrash** en de opkomst van **internationale grootmachten** als China worden genoemd als kritieke momenten. De democratische rechtstaat kan nog verder onder druk komen te staan. Hier zijn echter ook voordelen aan, omdat de focus dan mogelijk meer op de eigen buurt komt te liggen.

Op lange termijn wordt ook een mogelijke **dijkdoorbraak** genoemd door bewoners. Hierin verschillen zij met beleidsmakers van mening. Bewoners denken dat de kans bestaat dat een dijkdoorbraak zich eerder zou kunnen voordoen dan 2050; beleidsmakers niet.

Deelnemers merken op dat veel kritieke momenten niet lokaal te beïnvloeden zijn. Alleen sloop/nieuwbouw, deelgebruik van het sportterrein en het openbreken van de weg voor nieuwe riolering kan vanuit Dordrecht zelf worden bepaald. De rest van de kritieke momenten komen van buitenaf en zijn daarom lastig te veranderen. Wel kan er geanticipeerd worden op de impacts ervan.



Maatregelen (gele post-its) en kritieke momenten (rode post-its).

Informatiebehoeften

Door onderzoeker wordt de vraag gesteld welke informatie er nodig is om voor te sorteren op de kritieke momenten in de Vogelbuurt. In andere woorden: wat is er nodig om die kritieke momenten te doorstaan en te zorgen dat maatregelen uitgevoerd kunnen worden?

Bewoner ziet graag dat de toekomst van de buurt gevisualiseerd wordt: plaatjes van de buurt onder bepaalde temperaturen en al dan niet met of zonder bomen. Nadrukkelijk niet alleen doemverhalen uitlichten, maar visualisaties vooral gebruiken om draagvlak te creëren voor geplande maatregelen. De buurt wordt verbeterd dat willen we zo en zo doen, en voorlichtingscampagne kan gebruikt worden om het alternatief van geen actie te laten zien.

Deelnemers denken dat het goed is om informatie over toekomstige energieprijzen door te rekenen. Trek een duidelijke toekomstlijn die laat zien wat bewoners betalen in 2030 met een slecht geïsoleerd huis. Zo zien ze dat binnenkort de huur lager is dan de energierekening. Onderzoeker vult aan dat zo'n prijsberekening ook nuttig kan zijn voor hete zomers, exoten en dijkdoorbraak.

Beleidsmaker denkt ook aan informatie over exoten om buurtbewoners te informeren wat ze kunnen doen in hun tuin. Welke soorten werken exoten in de hand en kunnen bewoners beter niet planten? Welke soorten zorgen voor meer diversiteit?

3.2. Groep 'Innovatieve verbindingen'



Onderdeel 1: Toekomstvisie vormen

Bewoners, beleidsmakers en onderzoekers gebruiken de tool van CAS. Een bewoner geeft aan dat dit heel herkenbaar is, bijvoorbeeld straten waar de tuinen heel laag zijn. De bodemdaling in deze delen van de wijk is heel tastbaar. Ook paalrot is herkenbaar; dit gebeurt vooral bij oudere woningen met houten funderingspalen. In de gebieden die de tool aangeeft, staan inderdaad vooral oudere woningen.

Deelnemers reageren op de **waterton op het dak** in de muurplaat. Wateropslag op het dak is vooral nuttig voor piekvraag in drinkwater, of voor gebruik voor de tuinen.

Een ander geeft aan dat aan de randen van de wijk **voetbalvelden liggen die voor wateropvang** gebruikt zouden kunnen worden. Onderzoekers en Gemeente brainstormen meer over technische oplossingen.

Volgens een bewoner zijn er op dit moment nog niet echt veel groene oplossingen in de wijk. Mensen hebben ook weinig tijd om die te onderhouden. In de toekomst is er wellicht meer groen mogelijk. Een optie zou zijn dat **het Vogelnest de tuinen of bomen adopteert**. Vogelnest beheert ze dan en er wordt voor de hele wijk groente en fruit verbouwt. Iedereen kan daar dan wat van meenemen als ze willen. Dit levert ook voordelen op voor beschikbaarheid van voedsel (gratis?), gezondheid (groente/fruit), mooiere wijk, en minder tegels in de wijk (water wordt sneller opgenomen door de grond). Zo'n **wijkgroentetuin** helpt misschien ook bij het opbouwen van vertrouwen tussen wijkbewoners.

Bewoner stelt voor om misschien ook **minder plek voor auto's** te maken (er is nu veel plek voor auto's in de stad). Daar kunnen dan weer tuinen of iets anders voor in de plaats komen. Je kunt nieuwe ruimte creëren als de hoeveelheid auto's in de wijk verminderd wordt. De Gemeente kan misschien **eenrichtingsverkeer** toepassen in de wijk om autogebruik tegen te gaan.

In Dordrecht worden ook verbindingen gemaakt met duurzaamheid in de toekomst. Bijvoorbeeld **warmtenetten** of **warmte uit oppervlaktewater**.

Er volgt een flinke brainstorm over het **verzamelen van data**, over **slimme systemen** en over het **meten van bijvoorbeeld wateroverlast** via allerlei sensoren in straten, lantaarnpalen, auto's en gebouwen.

Sociale aspecten en **communicatie** worden in de toekomst nog belangrijker. Het **Vogelnest** is nu al een **contactpunt** voor veel dingen in de buurt. Het verbindt mensen in de buurt en kan dus ook helpen met communicatie, buurtwerk of data verzamelen. Het is een **sociaal punt**, waar je terecht kunt voor bijvoorbeeld wat water als je op straat zit. Dit kan helpen de veerkracht van gevoelige groepen te vergroten, bijv. tijdens hittegolven. Vogelnest is ook een **verbinder tussen de wijk en de Gemeente**.

Groene daken en **moestuinen op de daken** worden genoemd. Wel zijn de meeste platte daken in de wijk eigendom van de woningbouwvereniging en die willen waarschijnlijk niet dat iedereen over die daken gaat lopen. De groep denkt na over andere innovatieve oplossingen op daken, bijvoorbeeld **het opwekken van warmwater op daken met behulp van de zon**. Daar zijn veel van die daken mogelijk geschikt voor.

De deelnemers reflecteren op het idee van 'innovatieve verbindingen'. Dit gaat volgens hen over veel verschillende dingen; verbindingen tussen mensen, technologieën, ideeën, enzovoort. Over multifunctionele keuzes en richting van de wijk, integraal werken en samenwerking bevorderen, verantwoordelijkheden goed verdelen en technologie gebruiken om te monitoren en om mensen te verbinden.

Economische opties lijken een bewoner minder belangrijk. Misschien is het een optie om **het beheer van verschillende oplossingen door iemand te laten doen die dit als baan doet**. Bijvoorbeeld groen in de wijk, moestuinen, zonnepanelen plaatsen of onderhouden.

Een bewoner vraagt wat nu echt helpt tegen wateroverlast. Experts van de gemeente geven aan dat afkoppeling van de riolering helpt (d.w.z.: afvalwater van toiletten, douche, etc. apart houden van regenwater). Maar dit is afhankelijk van hoeveel regen er precies valt en welke oplossingen nog meer worden toegepast.

Bewoners en beleidsmakers denken na over apps. De Gemeente gebruikt ook al een app voor meldingen van burgers (signaleren van problemen als losliggende tegels, kapotte straatverlichting, etc.). **Via deze gemeente-app zouden ook wateroverlast en hitte gemeld kunnen**. Ook andere **wijkapps en social media** zouden gebruikt kunnen worden.



Onderdeel 2: Maatregelen benoemen en ordenen

Het combineren van maatregelen, bijvoorbeeld ruimte dubbel gebruiken, wordt belangrijk gevonden. De onderzoekers vinden ook integraal werken belangrijk. Een bewoner vindt overkoepelende plannen belangrijk.

Het is op korte termijn belangrijk om goede plannen te maken, bijvoorbeeld voor regenwateropvang.

Metten, sensoren, data en andere slimme oplossingen zijn zeer belangrijk.

Sommige oplossingen zijn afhankelijk van andere aspecten. Bijvoorbeeld het of het verhogen van huizen in de toekomst nodig is, is ook afhankelijk van maatregelen om water buiten de stad te houden.

Moestuinen zijn minder cruciaal.

De rol van de economie (voorspoed, tegenspoed) en de opkomst van nieuwe economische concepten zoals de deeleconomie zijn belangrijk voor of plannen uitvoerbaar (betaalbaar) zijn en voor het stimuleren van samenwerking in de wijk en tussen wijk en Gemeente. Een groep als het Vogelnest kan daar een rol in spelen; mensen bij elkaar trekken en deeleconomie stimuleren.

Samenwerking is belangrijk voor veel van de genoemde maatregelen, en zeker voor integrale plannen en verdeling van verantwoordelijkheden. De Gemeente is ook afhankelijk van andere partijen.

Een bewoner geeft ook aan dat de plannen moeten aansluiten bij wat de wijk vindt en wil. De **aansluiting van de plannen bij de wijk en het moment dat die aansluiting gerealiseerd moet worden**, is daarom een kritiek moment.

Grote processen, zoals versnelde zeespiegelstijging, etc., bepalen of alle integrale plannen wel haalbaar en voldoende zullen blijken zijn.

Een ander punt is het **risico dat er niet genoeg geld voor maatregelen blijkt te zijn** in de toekomst. Dit is afhankelijk van economische veranderingen, maar ook van de 'waan van de dag'. Een deelnemer vraagt zich af of je op lokaal niveau iets kunt doen om het onderwerp uit de waan van de dag te halen.

Er kunnen ook positieve kritieke momenten zijn. Bijvoorbeeld: **kapitaliseren op een 'kleine ramp'**. Kleine rampen en verstoringen kunnen een moment vormen waarop mensen in beweging komen, bijvoorbeeld echt iets gaan doen met adaptatie en mitigatie, samenwerking van de grond komt, of dat ander werk in gang gezet wordt. Als voorbeeld wordt een **oliecrisis genoemd, waardoor alternatieve energiebronnen snel moeten worden gevonden**. Om te kapitaliseren op dit soort momenten zou je alvast moeten nadenken over maatregelen, maatregelen klaarzetten voor het 'juiste moment', en communicatie(plannen) voor de korte (net na incident) en lange termijn (hoe nu verder?) moeten hebben klaarliggen.

Voor alle data & technologie-gerelateerde maatregelen is privacy van cruciaal belang. De **privacywetgeving en houding van de samenleving over gebruik van data verandert op dit moment** sterk. Een bewoner geeft aan dat je al die data wellicht op een gegeven moment niet meer kan gebruiken of kan verzamelen.

Maatschappelijke discussies rond technologie en 'biases' die technologie kan hebben, bijvoorbeeld **potentiele discriminatie**, kunnen de inzet van data & technologie beperken. Dit is nu een discussie bij bijvoorbeeld de algoritmes die gebruikt worden om fraude op te sporen.

De **opkomst van Artificial Intelligence** kan grote gevolgen hebben voor data & technologie opties.

De **maatschappelijke acceptatie van risico's** is belangrijk en verandert in de tijd.

Het valt op dat veel kritieke momenten groter zijn dan lokaal. Het merendeel is slecht lokaal te beïnvloeden, maar je kunt je er wel op voorbereiden. Ook valt op dat er zowel veel negatieve als positieve kritieke momenten zijn.



Maatregelen (gele post-its) en kritieke momenten (rode post-its).

Informatiebehoeften

De groep reflecteert nog op welke informatie wellicht nodig of nuttig is om de plannen te realiseren.

Een hele belangrijke informatiebehoefte gaat over: wat zit er allemaal aan te komen op het gebied van politieke trends, sociale trends, wetgeving? En wat is daarvoor relevant voor onze plannen? Informatie over de politieke en sociale gevoeligheid van plannen is ook belangrijk.

Informatie die Gemeente en wijk kan helpen om zich voor te bereiden op rampen en verrassingen is nuttig. Dit kan gaan om zicht op de kansen op rampen, bijvoorbeeld informatie op het risico dat de Maeslantkering (Rotterdam) faalt als er stormvloed is. Dat geeft zicht op het totaalrisico op overstromingen in Dordrecht.

Bij een 'kleine ramp' wil je al voorbereid zijn met informatie over hoe vaak dit in de toekomst zou kunnen gebeuren. Dit kun je dan gebruiken in de communicatie en om te bepalen wat er moet gebeuren.

Inzicht in de consequenties van bepaalde type rampen, verstoringen en incidenten op de wijk en de stad zijn belangrijk (bijv. kwetsbaarheden).

Inzicht in de impact van maatregelen in het tegengaan van rampen, verstoringen, etc. is belangrijk.

Een belangrijke vraag is hoe gevoelig/kwetsbaar de wijk is voor water; nu en in de toekomst? Wat vinden de mensen wel/niet acceptabel (informatie over risicoacceptatie)? Het is belangrijk om te peilen in de wijk wat mensen nu eigenlijk willen. Wensen en acceptatie kunnen wel sterk veranderen over de tijd. Dit heeft ook te maken met of mensen weten hoe ze met verstoringen (zoals overstromingen) om kunnen gaan.

4. Evaluatie

De deelnemers waardeerden de workshop. Ze begrepen (zeer goed) wat er van hen verwacht werd tijdens elke stap en het proces en de uitleg waren helder. Er was ruim voldoende tijd voor alle stappen. Deelnemers gaven diverse antwoorden op de vraag welke stap het lastigst was; visualiseren van de toekomst en de kritieke momenten werden het meest genoemd. Ook over de nuttigste stap waren de meningen sterk verdeeld. Dit soort workshops helpt om bewoners, beleidsmakers en wetenschappers met elkaar in gesprek te brengen en om bewoners na te laten denken over de toekomst van hun wijk.

De workshop was volgens de deelnemers interessant om te herhalen. Bewoners hadden het gevoel dat ze met de wijk bezig waren en dat ze hierop invloed hadden. De combinatie van bewoners, beleidsmakers en onderzoekers was heel interessant; de groepen konden veel van elkaar leren tijdens deze sessie. De tool van CAS werd door bewoners gewaardeerd; deze gaf een heel herkenbaar beeld. De tool van KNMI werd door beleidsmakers als heel nuttig beschouwd; het was voor hen lastig om aan deze informatie in deze vorm te komen via de reguliere kanalen. Deelnemers vonden het stappenplan waar in de workshop mee gewerkt werd (visies vormen, maatregelen bedenken en ordenen, tijdslijn, kritieke momenten) fijn om mee te werken. De logica achter die stappen was duidelijk en de deelnemers hebben veel gedaan in relatief korte tijd.

Het onderwerp (klimaat) en de duur van de workshop (6 uur) maken het wel lastig een grotere groep bewoners te werven. Het was nuttig geweest om meer bewoners erbij te hebben, vooral om te zien waar de 'pijnpunten' van maatregelen zitten. De huidige opzet, eerst korte interviews in de wijk die de basis vormen voor de workshop, is één manier om daarmee om te gaan. Een andere optie is een 'flitsworkshop' in de wijk, eventueel gekoppeld aan andere activiteiten, zoals een bewonersavond. Deelnemers kwamen met ideeën voor sessies die geschikt zijn voor grotere groepen bewoners: korte, compacte sessies van ca. 1, 1½ of 2 uur, in de wijk, met gerichte vragen. Ook werd de optie genoemd om meerdere sessies te doen, bijvoorbeeld drie over een periode van zes weken. Voordeel van één sessie is wel dat je met dezelfde groep mensen het hele proces kan overzien en doorlopen. Sessies 's avonds of in het weekend zijn ook een optie. Er werd opgemerkt dat dit voor bewoners handig is maar voor beleidsmakers en andere professionals niet. Een van de beleidsmakers dacht dat dit mee zou vallen, omdat zij wel vaker bewonersbijeenkomsten in de avond hebben. Een andere deelnemer noemt als optie om met een kleine groep de wijk in te gaan, met een concrete situatie (bijv. poster met typische punten in de wijk, met "Stel: Gemeente stelt 15.000 euro beschikbaar om deze straat aan te passen; wat moeten we doen?"). Dat maakt het tastbaar en is nuttig om het gesprek aan te gaan. De onderzoekers leek dit iets voor de 'narratives of change', waarvoor interviews zijn gedaan in de wijk, maar lastiger voor het maken van scenario's. Studio Lakmoes gaat aan de slag om een 'flitsworkshop' te maken op basis van deze workshop.

Tot slot viel op dat de ideeën voor de toekomstvisies en maatregelen uiteen liepen: sommige waren meer ruwe plannen of visies, andere meer gedetailleerde maatregelen in de wijk. Je kunt deze dingen dus nog wat 'vaag' houden of juist heel concreet maken. De deelnemers waardeerden echter dat we niet in vage toekomstbeelden bleven hangen, maar snel naar concrete maatregelen toewerkten. Ook viel op dat de visies van beleidsmakers en bewoners voor de langtermijn overeenkwamen.

Referenties

- Bremer, S., A. Wardekker, S. Dessai, S. Sobolowski, R. Slaattelid, J. van der Sluijs (2019). "Toward a multi-faceted conception of co-production of climate services". *Climate Services*, 13, 42-50. <https://doi.org/10.1016/j.cliser.2019.01.003>
- CoCliServ (2019). CoCliServ project website. <http://cocliserv.cearc.fr/>
- Klimaateffectatlas (2019). "Klimaat Effect Atlas". <http://www.klimaateffectatlas.nl/nl/>
- KNMI (2014). "KNMI'14 klimaatscenario's voor Nederland". KNMI, De Bilt. http://www.klimaatscenarios.nl/images/Brochure_KNMI14_NL.pdf
- KNMI (2019a). "Klimatologie: Informatie over weer in het verleden". KNMI, De Bilt. <https://knmi.nl/nederland-nu/klimatologie>
- KNMI (2019b). "KNMI DataCentrum. KNMI, De Bilt. <https://data.knmi.nl/datasets>
- Ligtvoet, W., J. van Minnen, R. Franken, eds. (2012). "Effecten van klimaatverandering in Nederland: 2012". Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag. <https://www.pbl.nl/publicaties/effecten-van-klimaatverandering-in-nederland-2012>
- Krauβ, W., S. Bremer, A. Wardekker, B. Marschütz, J. Baztan, C. da Cunha (2018a). "Initial mapping of narratives of change". CoCliServ report D1.1. CoCliServ, Guyancourt. <http://dspace.library.uu.nl/handle/1874/368233>
- Krauβ, W., S. Bremer, A. Wardekker, B. Marschütz, J. Baztan, C. da Cunha (2018b). "Chronology and in-depth analysis of weather-related and place-specific narratives of climate change". CoCliServ report D1.2. CoCliServ, Guyancourt. <http://dspace.library.uu.nl/handle/1874/373417>
- Krauβ, W., S. Bremer, A. Wardekker, B. Marschütz, J. Baztan, C. da Cunha (2019). "Relevant excerpts from interviews and protocols". CoCliServ report D1.3. CoCliServ, Guyancourt. <http://dspace.library.uu.nl/handle/1874/383692>
- Marschütz, B. (2018). "Narratives for a future-proof city: The case of Dordrecht, The Netherlands". MSc thesis. Utrecht University, Utrecht. <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/371634>
- Marschuetz, B., A. Wardekker (2018). "Narratives of change for a resilient future city". Paper presented at the Utrecht Conference on Earth System Governance, 5-8 November 2018, Utrecht, The Netherlands. <http://dspace.library.uu.nl/handle/1874/372761>
- Wardekker, A., B. Marschütz (2018). "Framing the future: Using local narratives of change to explore future visions and knowledge needs for urban climate resilience". Paper presented at the PNS4 Post-Normal Science Symposium, 15-17 November 2018, Barcelona, Spain. <http://dspace.library.uu.nl/handle/1874/373089>
- Wardekker, A., J. Baztan, S. Bremer, W. Krauβ, H. Runhaar, J. van der Sluijs, J.P. Vanderlinden, J. Vervoort, D. Wildschut (2018). "Draft scenario protocol". CoCliServ report M2.1. CoCliServ, Guyancourt, France.
- Wardekker, A., W. Krauβ, S. Bremer, J. Baztan, L. Jaffrès, A. Rocha, C. da Cunha, B. Gerkenmeier, F. Breton (2019). "Case study situation inventory report". CoCliServ report D2.1. CoCliServ, Guyancourt. <http://dspace.library.uu.nl/handle/1874/380441>

Bijlagen

A. Verhaallijnen ('narratives')

Hechte eilandgemeenschap

Op een eiland ben je op elkaar aangewezen. Het is daarom belangrijk dat we met elkaar samenwerken. Dat mensen bij de gemeente en andere overheden en mensen in de wijk met elkaar in gesprek gaan en samenwerken. Dat we kwetsbare groepen als ouderen en zieken in de gaten houden. Juist omdat de wijk nu volop aan het veranderen is, is het belangrijk om dit in gedachten te houden.



'Als er (echt veel) water in de straat staat, zoals bij een overstroming, heeft dat gevolgen... de hele sociale structuur valt voor een periode uit elkaar'

'Een vrijwillige reddingsbrigade, ik denk dat we zoiets nodig hebben...'

'Voor de meeste problemen van de toekomst, zoals klimaatverandering, is het onmogelijk dat een partij het alleen oplost. Je hebt altijd samenwerking nodig tussen overheden, burgers en maatschappelijke organisaties.'

'Als er plannen zijn om dingen te veranderen, dan moeten bewoners daarbij betrokken zijn. Niet simpelweg een brief sturen over wat er gaat gebeuren. Meer 'OK, dit willen we bereiken, hoe denken jullie dat we dat moeten doen en denken jullie dat we op de goede weg zijn'.

Innovatieve verbindingen

Een eiland klinkt geïsoleerd, maar in werkelijkheid is de verbondenheid met de wereld van extra belang. Alles hangt met elkaar samen. Een brede blik is daarom van groot belang. Water en aanpassing aan klimaatverandering kun je niet los zien van een bredere blik op duurzaamheid en goed omgaan met het milieu. Maar ook niet van de economie, huisvesting, een goede, gezonde en veilige leefomgeving en allerlei andere dingen die spelen in de wijk.



'We moeten allemaal een steentje bijdragen. Kleine dingen, de broeikasgassen, we hebben één kleine auto. Als iedereen zo denkt, wordt het een groter ding. Begin altijd bij jezelf.'

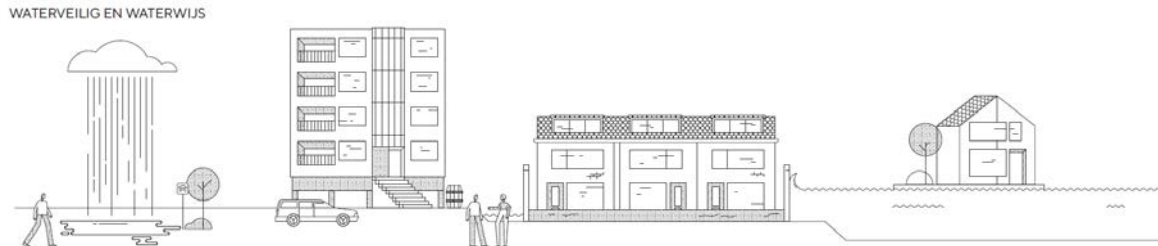
'We zijn altijd omringd door de rivieren, maar hebben ook een band met de Biesbosch. Dat was niet alleen een gebied met rivieren, maar ook met eb en vloed, met economische functies, visserij, polders en landbouw'

'We gaan veel nieuwe huizen bouwen de komende jaren. Daar is veel vraag naar. En dan kun je dat beter doen op een duurzame manier en ook op een manier die de huizen en wijk veerkrachtiger maakt tegen klimaatverandering. Daarom geven we bouwprojecten een extra focus daarop.'

'Een op de drie mensen zit in de bijstand, een op de vier heeft problematische schulden. Veel scheidingen, alleenstaande ouders, en meer van dat soort dingen. Mensen hebben veel andere zorgen.'

Waterveilig en waterwijs

Een eiland is afhankelijk van weer, wind en water. Dordrecht is omringd door rivieren, met laaggelegen delen en dichtbij de zee – en dus kwetsbaar. De stad en de wijk moeten veilig blijven, ook in de toekomst. Maar Dordrecht is ook al jaren en eeuwen gewend om met water om te gaan. Dat is iets waar we trots op kunnen zijn en wellicht ons voordeel mee kunnen doen.



'Ik denk dat het bewustzijn (rond water) in Dordrecht beter is dan in de rest van Nederland. We zijn meer bewust van leven met water – het is een eiland, een eiland tussen alle rivieren.'

'Het is een combinatie van wind uit het westen, springtij en (hoog)water in de rivieren. Met die combinatie krijg je zeer hoog water. En we weten dat er iets kan gebeuren en daarom kunnen we ons voorbereiden met zandzakken en andere dingen'

'In laaggelegen ruimtes zet je dus dingen waarvan het niet erg is als ze nat worden. Dus zet je je fiets in de kelder, maar niet je boeken, geen houten vloer of parket'

'De tuinen zijn erg laaggelegen. Dit is een veengebied en het blijft inklinken. Toen het erg nat was, zat alles onder de modder. M'n hele huis verzakte.'

B. Kritieke momenten: hoe & wanneer zouden de plannen anders kunnen uitpakken?

Wat zijn kritieke momenten?

Er zijn momenten in onze plannen dat er echt iets essentieels moet gebeuren (doen we dit wel/niet goed?), of waarop onze plannen op een andere manier de mist in kunnen gaan (er kunnen altijd verassingingen zijn). Daar moeten we op tijd op inspelen.

We hebben nagedacht over allerlei mogelijke maatregelen om onze toekomstvisie te bereiken. Achter die maatregelen zit een logica: ze vormen een (min of meer) stap-voor-stap verhaal over hoe we in die 'ideale toekomst' denken te gaan komen. Sommige stappen vonden we zelfs 'essentieel'. Maar dat verhaal kan in de praktijk en in de toekomst altijd anders uitpakken. De vraag in deze oefening is: waar kan het verhaal een onverwachte (foute of goede) wending nemen?

Vergelijk het met een routeplanner: we hebben de eindbestemming (de toekomstvisie) en een plan hoe we daar gaan komen (de maatregelen). Maar onderweg kan het stoplicht op rood staan, kunnen er wegwerkzaamheden zijn, of we herinneren ons dat er ook nog boodschappen gedaan moeten worden. Willen we ooit aankomen, dan zullen we daar rekening mee moeten houden: op het juiste moment de juiste afslag nemen of een alternatieve route vinden.

Voorbeelden van 'kritieke momenten'.

	Dingen waar we lokaal <i>wel</i> invloed op hebben ("zijn onze plannen veerkrachtig genoeg?")	Dingen waar we lokaal <i>geen</i> invloed op hebben ("verassingingen van buitenaf")
Dingen die <i>wel</i> direct met klimaat te maken hebben	Over X jaar komt er een nieuwe riolering in de wijk. Die ligt er al snel tientallen jaren. <ul style="list-style-type: none"> - We moeten besluiten hoe groot het riool wordt. Als hij te krap blijkt, staan in de toekomst bij hoosbuien de straten blank. - Een tijdje voor de aanleg hebben we dus informatie nodig over hoeveel water hij in de (verre) toekomst moet kunnen opvangen. 	Stel dat de zeespiegelstijging in de toekomst flink versnelt en de Dordtse dijken het niet meer kunnen bijbenen. <ul style="list-style-type: none"> - Hoe snel zouden we hier in de wijk echt last van krijgen? Wat zijn de gevolgen? - Kunnen we iets innovatiefs bedenken om de wijk dan te beschermen? En welke info hebben we wanneer nodig om hierin goede keuzes te maken?
Dingen die <i>niet</i> direct met klimaat te maken hebben	In onze plannen willen we goed letten op kwetsbare groepen. We willen bijvoorbeeld goede koeling aanleggen, veel schaduw in/rond bejaardenhuizen en plekken waar we ouderen bij de gemeenschap kunnen betrekken. <ul style="list-style-type: none"> - Hoe flexibel zijn de huidige plannen voor de wijk? Wanneer moeten we dit soort zaken vastleggen? - Wanneer hebben we info nodig over hoeveel ouderen er in de wijk zullen wonen in de toekomst (en dus hoeveel woon- en recreatieruimte nodig is)? 	Stel dat er in de toekomst weer een economische crisis uitbreekt. Hoe zou dat onze plannen kunnen beïnvloeden? <ul style="list-style-type: none"> - Welke plannen zijn het meest kwetsbaar voor zo'n crisis? Zijn er groepen in de wijk die er extra last van zouden hebben? - Zijn er alternatieven en hoe makkelijk en snel kunnen we omschakelen? Welke gevolgen zou het kunnen hebben voor de betaalbaarheid van de plannen en betaalbaarheid van wonen in de wijk?

Waarom zijn ze belangrijk?

Net als met het voorbeeld van de routeplanner, wil je mogelijke problemen zien voordat het te laat is. Je wilt er rekening mee houden – op tijd de goede kant op sturen – als er nog wat aan te doen is. Dit soort punten zijn belangrijk om twee redenen:

- Ze laten de mogelijke zwakke punten (en 'windows of opportunity') in de plannen zien.
- Je kunt ze gebruiken om na te denken over wat voor soort informatie je op welk moment nodig gaat hebben.

C. Evaluatieformulier

1. Wat is uw rol binnen de workshop?

- Inwoner van de Vogelbuurt
- Beleidsmaker in:
- Onderzoeker
- Anders, namelijk:

Geef aan in hoeverre u het eens bent met de volgende stellingen:

2. Ik begreep goed wat er tijdens verschillende onderdelen van de workshop van mij verwacht werd.

- | | | | | |
|-----------------------|-----------------------|-----------------------|-----------------------|-----------------------|
| Volledig oneens | Oneens | Soms wel, soms niet | Eens | Volledig eens |
| <input type="radio"/> | <input type="radio"/> | <input type="radio"/> | <input type="radio"/> | <input type="radio"/> |

3. Er was voldoende tijd beschikbaar om de verschillende onderdelen uit te voeren.

- | | | | | |
|---------------------------|--------------------------|-----------------------|----------------------------|-------------------------|
| Oneens,
veel te weinig | Oneens,
net te weinig | Neutraal | Eens,
precies voldoende | Eens,
ruim voldoende |
| <input type="radio"/> | <input type="radio"/> | <input type="radio"/> | <input type="radio"/> | <input type="radio"/> |

4. De lastigste stap vond ik:

- Toekomstvisie visualiseren, vanwege.....
- Maatregelen benoemen en ordenen, vanwege.....
- Kritieke momenten identificeren, vanwege.....

5. De nuttigste stap vond ik:

- Toekomstvisie visualiseren, vanwege.....
- Maatregelen benoemen en ordenen, vanwege.....
- Kritieke momenten identificeren, vanwege.....

6. Ik denk dat het organiseren van zulk soort workshops:

Meerdere opties mogelijk.

- Bewoners helpt na te denken over de toekomst van hun buurt/stad.
- Het gesprek tussen bewoners, makers en wetenschappers bevordert.
- Bewoners het gevoel geeft dat er naar ze geluisterd wordt door beleidsmakers.
- Daadwerkelijk leidt tot beleidsmaatregelen die mede-ontwikkeld zijn door burgers.

7. Overige opmerkingen:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Resultaten

1. Wat is uw rol binnen de workshop?

- 2 Inwoner van de Vogelbuurt
- 4 Beleidsmaker/medewerker/stagiair bij Gemeente Dordrecht
- 5 Onderzoeker
- 2 Anders, namelijk: buurtwerker Vogelbuurt (Vogelnest)

2. Ik begreep goed wat er tijdens verschillende onderdelen van de workshop van mij verwacht werd.

Volledig oneens	Oneens	Soms wel, soms niet	Eens	Volledig eens
		1	5	7

3. Er was voldoende tijd beschikbaar om de verschillende onderdelen uit te voeren.

Oneens, veel te weinig	Oneens net te weinig	Neutraal	Eens, precies voldoende	Eens, ruim voldoende
		2	5	6

4. De lastigste stap vond ik:

- 5 Toekomstvisie visualiseren, vanwege
 - Onverwachte veranderingen
 - Balans tussen dromen en ingebakken realisme
 - Lastig concrete ideeën te maken vanuit abstract idee 'innovatieve verbindingen'
 - Vele verschillende mogelijkheden en kritieke momenten
- 3 Maatregelen benoemen en ordenen, vanwege
 - De orde veranderde wel veel
 - Gebrek aan invloed hierop
 - Keuze detailniveau / tijdsschaal
- 5 Kritieke momenten identificeren, vanwege
 - Langetermijn geeft ruimte voor 'theorieën'.
 - Waar heb je invloed op?
 - Onzekerheden
 - Moeilijk om tijdstip
 - Vaak geen concreet tijdstip aan te geven, wanneer iets kan/gaat gebeuren

5. De nuttigste stap vond ik:

- 4 Toekomstvisie visualiseren, vanwege
 - De link van visie naar maatregelen
- 5 Maatregelen benoemen en ordenen, vanwege
 - De effecten ervan
 - Het concreet maken
 - Het feit dat dromen mooi en nuttig is
 - Duidelijke patronen en tijdslijnen
 - Geeft direct/indirect aan hoe men over allerlei maatregelen denkt
- 4 Kritieke momenten identificeren, vanwege
 - De ideeën vanuit alle kanten nalopen
 - Vernieuwende aspect
 - Vorbereiding zodat je weet hoe je hiermee kan omgaan
 - Nadenken over mogelijke scenario's

6. Ik denk dat het organiseren van zulk soort workshops:

- 8 Bewoners helpt na te denken over de toekomst van hun buurt/stad.
- 11 Gesprek tussen bewoners, makers en wetenschappers bevordert.
- 3 Bewoners het gevoel geeft dat er naar ze geluisterd wordt door beleidsmakers.
- 4 Daadwerkelijk leidt tot beleidsmaatregelen die mede-ontwikkeld zijn door burgers.

7. Overige opmerkingen:

Korter, in het weekend of 's avonds om ervoor te zorgen dat meer bewoners kunnen komen.
Duur inkorten voor hogere opkomst. Compacte workshop (of meerdere), ca. 1 uur in de buurt.
Liever meerdere korte bijeenkomsten. Om elkaar beter te begrijpen moeten we naar elkaar toekomen voor het gebruiksgemak.
Lengte en materie een drempel voor bewoners.
Top!

D. Toekomstvisies

